

DIDŽIOSIOS LIETUVOS IR PRŪSŲ LIETUVOS KONTAKTAI XVI A. PABAIGOJE – XVII A.

Ingė Lukšaitė

Kultūrų, tautų, tautos dalių ar visuomenės sluoksnių kontaktų tyrimai, tų kontaktų pobūdžio pažinimas yra reikšminga daug platesnės problemos dalis. Šio straipsnių rinkinio užsibrėžtais tikslais tą plačiąją problemą galėtume apibūdinti kaip Didžiosios Lietuvos ir Prūsų Lietuvos kultūrų santykio tyrimo problemą. Ar kultūros požiūriu XVI–XVII a. tai buvo dviejų kultūrų sąveika? Jei taip, tai kokie ryšiai jas siejo ir kaip jos gyvavo viena šalia kitos? Kokia buvo Didžiosios Lietuvos ir Prūsų Lietuvos kultūrų santykio raida? Ar per XVI–XVII a. jos turėjo bendrų bruožų? Ar šių kultūrų raida vyko viena kryptimi, ar jos tolo viena nuo kitos? Jei tolo nuo joms būdingų bendrųjų kultūros pagrindų, tai kada ir kaip, kokių aplinkybių veikiama, ar kada intensyvėjo jų ryšiai? O gal tai buvo vieno kamieno, bendros kilmės kultūrų skirtingi, jei taip, kiek skirtingi, raidos keliai? Gal tais skirtingais keliais kitosios kultūros keitė viena kitą? Gal tai buvo mūsų genties, tautos kaip visumos išlikimo galimybė?

Istoriografijoje jau yra bandyta šiuos klausimus nagrinėti, tik kiek kitais požiūriais. Daugiausia yra nuveikta XIX a. pilietinės istorijos ir kultūros procesus tyrinėjančiųjų. Akivaizdu, kad XIX a. vieni procesai tęsėsi iš praeitų amžių, o kiti, taip pat ilgaamžiai, prasidėjo; to nesuvokdami mes regime šį amžių kaip atsietą nuo visumos fragmentą. Iš tiesų XIX a. – laikotarpį nuo XVIII a. pabaigos padalijimų iki XX a. pirmųjų dešimtmečių – galima būtų apibūdinti kaip chronologijos požiūriu turintį savo charakteristikas, o Lietuvos istorijos periodizacijos požiūriu – turintį jam būdingų raidos bruožų. Tačiau istorikai, geriau pažįstantys senesnius Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyvavimo amžius, daugelyje tyrinėjimų pažymi, kad XIX a. tyrinėjančiuose veikaluose nepakankamai įvertinama perimtojo, senesniojo, paveldo reikšmė. XIX amžius, turintis iš tiesų jam būdingų bruožų, žyminčių didžiulius politinės, socialinės istorijos, mentaliteto lūžius, yra integrali Lietuvos istorijos visumos dalis, išlaikęs daugelio procesų, ypač kultūros, tęstinumą. Nepakankamai yra suvokiamas XVI–XVIII a. ryšių paveldimumas ir tęstinumas. Panašiai yra tyrinėjant ir Didžiosios bei Prūsų Lietuvos ryšių reikšmę XVI–XVIII a. Be to, mes šiuos amžius gerokai prasčiau pažįstame, lyginant su XIX a. ir XX a. pradžia.

Šio straipsnio uždavinys – šių plačių problemų akivaizdoje pabandyti apžvelgti Prūsų Lietuvos ir Didžiosios Lietuvos bei Lietuvos DK kontaktus, nagrinėti juos kaip saitų visumos grandinę, specialiai koncentruojant dėmesį į Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos miesto bei apskrities kontaktus, jų pobūdį ir teikiamas kultūrų sąveikas XVI–XVII a. galimybes.

Kultūros sociologijoje kontaktai yra tiriami ir interpretuojami kaip saitus, saitų sanklodos konstruojantys reiškiniai. Tiriama kontaktai, jų sanklodų tipai, konstruojantys elementarių bendrijų ir sudėtingų struktūrų visuomenės. Kontaktai šiuo požiūriu domina kultūrų tyrėjus kaip sudarantys interakcijų situacijas tarp bendrijos narių, jos grupių ar išties stambių visuomenės struktūrinių dalių. Saitus, buriančius žmonių bendrijas, nagrinėja daugelis sociologijos teorijų. Nuo F. Tönnies veikalo „Gemeinschaft und Gesellschaft“ („Bendruomenė ir visuomenė“) pasirodymo skiriami saitų tipai, būrę žmones į bendruomenę ir visuomenę. E. Durkheimas iškėlė sudėtingos visuomenės struktūros saitų problemą. Kultūros sociologai apibendrina saitų visumą ir išskiria kelias kultūros saitų sanklodos: pirmąją – pirmykščių elementarių saitų; antrąją – institucionalizuotų kontaktų kuriama ir trečiąją – dėl daugelio sudėtingų netiesioginių kontaktų (per raštą, spaudinius, sakinį perdavimą ir t. t.)¹ susidariusių saitų paremtą. Šios saitų sanklodos formavo ir pirmykštes bendrijas, ir sudėtingas visuomenės, siejo tam tikrų visuomenių sudėtinės struktūros dalis, arba skirtingas kul-

tūras. Nagrinėjant saitų sanklodus galima apibūdinti įvairių tipų bendrijas: primityvias gentis, įvairių pavidalų etnines bendrijas – tautybes, tautas ir sociopolitinių darinių (pvz., valstybių) telkiamas ar keičiamas visuomenes. Šiuo atveju mus domina tie kontaktai, kurie patys formavo institucionalizuotas saitų sanklodus arba buvo palaikomi jau susidariusių sudėtingų (bendros kalbos, istorinės patirties, pasaulėvaizdžio ir pasaulėjautos, socialinės struktūros ir kitų sukonstruotų, išstėtų laike ir tam tikroje teritorijoje) saitų sanklodos, t. y. mus domina etninę bendriją apibūdinančių saitų palaikomi kontaktai.

Kontaktai gali palaikyti jau susidariusius saitus, tuos saitus keisti, institucionalizuoti, o susidarius tam tikroms raidos sąlygoms gali būti vis iš naujo revitalizuojami, t. y. atgaivinami, kultūros raidos ir tam tikros visuomenės ar jos dalies patirties palaikomi.

Jei bandytume aprėpti kontaktų visumą etnologijos ar kultūros sociologijos požiūriu, akivaizdu, kad jų visuma yra labai įvairialypė. Visuomeniniai, tiesioginiai kontaktai gali būti tiriami kaip kultūrų komunikacijos visuomeniniai rėmai, visuomeninės sąlygos. Iš esmės dauguma kontaktų tipų yra tų pačių reiškinių skirtingos pusės. Sąveikaujančių kultūrų saitų pobūdį kuria kultūrų bendra ar skirtinga kilmė, bendri ar specifiniai kultūrų bruožai, kalbos barjero buvimas arba nebuvimas; etnopolitinė kultūrų situacija ir jos kaita; visuomenių socialinių struktūrų bendri ir skirtingi bruožai bei daugelis kitų veiksnių. Šiame straipsnyje kontaktų visuma bus tik apžvelgiama, o dėmesys sutelkiamas į dvi jų grupes: pirma, į visuomeninio pobūdžio kontaktus, kuriuos kūrė ir palaikė prekyba, ūkiniai interesai, antra, į kai kuriuos valstiečių ir miestelėnų kultūros saitus, kuriuos palaikė bendri kultūros pagrindai abipus valstybės sienos; trumpai apibūdinami kontaktai, kuriuos dar būtina specialiai tyrinėti, remiantis pirminiais istorijos šaltiniais.

Didžioji Lietuva ir Prūsų Lietuva abi buvo daugiakultūre valstybėse, kurios viena nuo kitos skyrėsi valdymu, socialine struktūra, vartojama pagrindine bendrąja (interkalba) ir rašto kalba, valstybės pripažįstamomis religijomis ir tikybų įvairove. Tačiau jas siejo ir ne mažiau kultūros bendrybių: daugumą Prūsų Lietuvos gyventojų su Didžiąja Lietuva siejo bendra kalba, panaši istorinė patirtis ir gyvenimo būdas, o gausiausią visuomenės dalį – valstiečius ir miestelėnus – dar ir bendros liaudies kultūros gyvavimo formos: pasaulėjauta, papročiai, kasdienio gyvenimo estetinis įprasminimas, liaudies kūryboje gyvavę vaizdiniai, simboliai.

Iki XVI a. 3–4 dešimtmečių šias dvi valstybes siejo katalikybė, tačiau skyrė valstybėse pripažįstamos tikybos: iki Reformacijos Vokiečių ordino valstybėje be konkurencijos dominavo katalikybė, o Lietuvos DK buvo stipri Stačiatikių Bažnyčia, karaimų, musulmonų, judėjų mažumos, nors iki Reformacijos, ypač Didžiojoje Lietuvoje, dominavo katalikybė. Tikybos skirtumai stiprėjo nuo XVI a. 3–4-ojo dešimtmečių: Vokiečių ordino valstybėje vyravusią katalikybę keitė evangelikų liuteronų, o nuo XVII a. pradžios susidarė dar ir katalikų bei evangelikų reformatų mažumos; Lietuvos DK tikybos įvairovė nuo Reformacijos pradžios XVI a. 4-ajame dešimtmetyje iki XVII a. vidurio didino ir stiprios Evangelikų Reformatų, kurį laiką ir Arijonų Bažnyčios bei evangelikų liuteronų mažuma.

Tokia valstybėse pripažįstamų skirtingų tikybų įvairovė XVI a. antrojoje pusėje – XVII a. pirmojoje pusėje sudarė galimybę tolti Didžiosios Lietuvos ir Prūsų Lietuvos, kartu ir Klaipėdos apskrities, visuomenėms viena nuo kitos. Šioje srityje Prūsų Lietuvos baltų kalbomis kalbančiai visuomenės daliai ypač didelę reikšmę turėjo energinga Prūsijos kunigaikštystės valstybinės ir bažnytinės vadovybės veikla, kuria buvo siekiama integruoti – ir tikybos, ir daugelio kultūros sferų požiūriu – nevokiškai kalbančią visuomenės dalį. Nors ši integracijos siekianti politika jau gana išsamiai tyrinėta istoriografijoje, bet ir toliau dar lieka gana daug atvirų klausimų, kuriems reikia specialių studijų. Tačiau akivaizdu, kad ir Prūsijos bažnytinės bei valstybinės valdžios tikybos politika ir besiklostanti situacija Lietuvos DK buvo reikšmingi abiejų lietuvių tautos dalių kontaktų pobūdį formuojantys veiksniai.

Vienas stipriausių kultūrų ryšių pobūdį lėmusių veiksnių buvo Didžiosios Lietuvos ir Prūsų Lietuvos etnopolitinė situacija. Didžioji Lietuva, vakarinė Lietuvos DK dalis, buvo artimiausia Prū-

sijos kunigaikštystės rytinės dalies – Prūsų Lietuvos – kaimynė, Klaipėdos valsčius buvo nusidriekęs išilgai rytinės sienos. Prūsų Lietuvos didžiosios visuomenės dalies – jos valstiečių – nuo Didžiosios Lietuvos neskyrė kalbos barjeras, valstiečiai ir miestelėnai buvo labai artimos etninės kilmės. Taigi daugelis artimų požiūrių skatino Prūsų Lietuvos, o ypač Klaipėdos apskrities, ir Didžiosios Lietuvos visuomeninio pobūdžio kontaktus – kaimynų ūkinius, ekonominius, socialinius sąsaitus, nors abi tautos dalis skyrė politinė siena. Ši siena tuos kontaktus reguliavo: nelygu laikas – vienokį vaidmenį ji vaidino politinių prieštarų, karų, stiprios konkurencijos laikotarpiais, kitokį – taikos ar bendradarbiavimo metais.

Istoriografijoje jau yra tyrinėta prekyba tarp Prūsijos kunigaikštystės ir Lietuvos DK, rinkta ir pateikta empirinė medžiaga apie ūkinio pobūdžio kontaktus. Nemaža faktų apie prekybą, prekybos kelius tarp Mažosios ir Didžiosios Lietuvos, muitus, pirklių asmeninę sudėtį iki XVI a. pradžios yra nagrinėję J. Sembritzkis, K. Forstreuteris (XIV–XVI a.)² ir Z. Ivinskis³. Pastarasis knygoje apie Prūsijos ir Lietuvos prekybą iki XVI išsamiai aptarė šios temos vokiečių istoriografiją iki 1934 m. K. Forstreuteris ir Z. Ivinskis rinko pirminę šaltinių medžiagą buvusiam Karaliaučiaus archyve (dabar – Slaptasis valstybinis Prūsijos paveldo archyvas (*Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz*, toliau – GStAPK) ir kituose Vokietijos archyvuose. Z. Ivinskis savo knygoje pažymėjo, kad rinkdamas medžiagą nepakankamai susipažino su Karaliaučiaus archyvo Etatų ministerijos skyriaus (*Etatsministerium*, sutrumpintai EM) aktais, kadangi chronologine riba pasirinko laikotarpį iki XVI a. Šio archyvo medžiagos nenurodo ir vokiečių istorikas G. Willoweitis, parašęs studiją apie Klaipėdos ūkio istoriją nuo jos pilies pastatymo laikų iki 1945 m.⁴

Remdamiesi nauja empirine Lietuvos DK archyvinių šaltinių medžiaga Z. Kiaupa ir J. Kiaupienė nagrinėjo Vilniaus pirklių ryšius su Centrinės, Centrinės Rytų Europos ir Rytų Europos miestais, taip pat ir su Karaliaučiumi, bei Palangos ir Šventosios prekybos jūra galimybes (Vladislovo Vazos 1639 02 16 ir 1639 04 08 raštus dėl Palangos ir Šventosios prekybos jūra apeinant Klaipėdą; prekybą Nemunu su Baltijos jūros uostais)⁵. J. Kiaupienė tematikos požiūriu pratęsė K. Forstreuterio ir Z. Ivinskio tyrinėjimus apie Nemuno reikšmę Lietuvos DK ir buvusių Hansos miestų prekybai, remdamasi Lietuvos DK archyvų dokumentais: XVII a. pirmųjų dviejų dešimtmečių Jurbarko, Kauno, Vilniaus, Gardino, Polocko, Vitebsko ir Bresto muitų knygomis⁶. Šiuose darbuose dėmesys buvo koncentruojamas į Nemuno – prekybos vandens kelio – zoną, nustatyta, kad šiuo keliu prekių srautai buvo orientuoti į Karaliaučių. Be šios pagrindinės tezės, J. Kiaupienė paskelbė ir Jurbarko muitinės knygose užfiksuotus Didžiosios Lietuvos Nemuno dešiniajame krante buvusių mažųjų miestelių prekybos ryšius: duomenis apie Veliuonos, Ariogalos, Tendžiogalos, Josvainių, Vilkijos, Kėdainių ir paties Jurbarko gyventojų atvežamų ir atplukdomų prekių gabėnimą į Tilžę bei Karaliaučių. E. Meilus studijoje apie Žemaitijos miestelius⁷ pateikė daug empirinės medžiagos apie Žemaitijos ir Klaipėdos prekybos ir amatininkų ryšius, tačiau visa ji yra iš XVIII a. Jiems aptarti autorius rėmėsi Lietuvos DK institucijų dokumentacija, t. y. Didžiosios Lietuvos pusės istoriniais šaltiniais. Vladas Žulkus pažvelgė į tų ryšių fragmentus archeologo akimis, remdamasis nauja Klaipėdos miesto archeologijos tyrinėjimų medžiaga bei apibendrinamas istoriografijoje pateiktas žinias⁸. Vokietijos ir Lenkijos istorikai Hugo Rachelis ir Andrzejus Grothas tyrinėjo Klaipėdos prekybą vandens keliais, remdamiesi Karaliaučiaus–Piliavos muitų sąrašais⁹, saugomais buvusio Karaliaučiaus archyvo (*GStAPK*) fonde *Ostpreussischen Folianten* (*Ostpr. Fol.*) tomuose. Lietuvos istoriografija apie ūkinius Prūsų Lietuvos ir Didžiosios Lietuvos sąsaitus per paskutinius tris dešimtmečius į mokslo apyvertą įtraukė nemažą naujų faktų, kurie yra paremti Lietuvos DK archyvine dokumentacija ir naujais archeologiniais tyrinėjimais. Tačiau akivaizdu, kad šiuolaikinė Lietuvos istoriografija prekybiniais ir ūkiniais ryšiams tyrinėti beveik nesinaudoja XVI–XVII a. Prūsijos kunigaikštystės institucijų ir asmenų archyvais.

Istoriografijoje jau yra padėti pagrindai Lietuvos DK ir Prūsijos kunigaikštystės prekybiniais, ūkiniais kontaktams nagrinėti, tačiau pačios Klaipėdos vieta juose XVI–XVII a., Klaipėdos ūkinė, prekybinė zona kaip visuma, vadinamasis *Hinterlandas*, kitaip sakant, jos dalis, esanti į rytus, t. y.

Lietuvos DK ir ypač Didžiojoje Lietuvoje, iš esmės yra menkai tyrinėta. Kol nebus iširta, kokių mastu Didžioji Lietuva prekiaavo per Klaipėdą ir su Klaipėdos pirkliais, kokie ūkiniai ir ekonominiai ryšiai siejo šias skirtingų valstybių dalis, esančias viena šalia kitos, daugelio ir kito pluošto – kultūrinių kontaktų aspektų, o ypač jų masto ir reikšmės – mes taip pat negalėsime pažinti. Todėl XVI–XVII a. Prūsų Lietuvos ir Didžiosios Lietuvos visuomeninių saitų apibendrinimas ir sintetinis interpretavimas šiuo metu dėl istoriografijos būklės yra dar per ankstyvas. Tačiau istoriografijoje jau pribrendo reikalas svarstyti tų kontaktų pobūdį, jų konstruojamus įvairių visuomenės sluoksnių ir grupių saitus, jau galima išvelgti tų kontaktų visumos kontūrus, remiantis į istoriografiją įtrauktais duomenimis, ir bandyti juos interpretuoti bei papildyti tai interpretacijai būtina empirine medžiaga.

Šiame straipsnyje nesiimama nagrinėti prekybos kaip objekto, jos vaidmens ūkio istorijai, jos socialinio poveikio; ji mus domina kaip visuomeninių kontaktų galimybė. Istoriografijoje jau surinktus duomenis apie ūkinę veiklą galima interpretuoti ir nagrinėti kaip kontaktus apibūdinančią informaciją. Kai kuriuos tokio pobūdžio empirinės medžiagos XVI a. antrosios pusės ir XVII a. pradžios faktus, jų reikšmę kultūrų sąveikai autorė jau bandė nagrinėti knygoje apie Reformaciją¹⁰. Joje buvo remiamasi skelbtais ir naujai į mokslo apyvartą įtrauktais XVI a. buvusio Karaliaučiaus archyvo dokumentais, o ypač esančiais EM fonde. Šiame straipsnyje jau anksčiau pateikta empirinė medžiaga nebekartojama, ji pasitelkiama tais atvejais, kai gali paaiškinti teikiamus naujus XVI a. pabaigos ir XVII a. pirmosios pusės, neskelbus GStAPK duomenis ir jei jie yra reikšmingi kontaktų tipams apibūdinti.

Klaipėdos ir per Klaipėdą vykusios prekybos tyrinėtojas G. Willoweitis nustatė, kad pagrindinė prekė, įvežama per Klaipėdą, buvo druska, antraeilės prekės buvo įvairūs metalai, silkės, medus, kalkakmeniai, čerpės ir plytos. Išvežamos prekės svoriu ir verte viršijo įvežamas. Pagrindinį išvežamų prekių srautą sudarė linų pluoštas, kanapės, sėmenys, įvairios odos ir medienos ruošiniai¹¹. H. Rachelis studijoje apie XVII a. pabaigos prekių srautus, kuriuos apibūdino, remdamasis Piliavos uosto muitų sąrašais, rašė, kad XVII a. pabaigoje pagrindinės prekės, keliavusios per Klaipėdą ir iš jos, buvo linų pluoštas, grūdai, mėsa, odos, sėmenys, pašarai, o per ją įvežamos – druska, silkės. Tad šiuos duomenis palyginus su Z. Ivinskio ir G. Willoweitio apie XVI a.–XVII a. prekių srautus teiktais duomenimis matyti, kad pagrindinis prekių sąrašas pasikeitė palyginti nedaug. XVII a. šios prekės Klaipėdoje buvo superkamos ir kaupiamos įvairiais būdais, kurie savo ruožtu formavo kontaktų tarp Mažosios ir Didžiosios Lietuvos gyventojų pobūdį.

Kaip šiuos kontaktus formavo, ar juos skatino prekavimo šiomis prekėmis būdas? Jų būta ne vienas. Dažniausiai šaltiniuose nurodomas prekybos būdas buvo **mugės**. J. Sembritzkio ir G. Willoweitio žiniomis, pirmoji privilegija Klaipėdos metinei mugei buvo suteikta 1597 m., tais pačiais metais privilegiją gavo ir Klaipėdos pirklių gildija¹². Iš privilegijos žinome, kad Klaipėdoje metinės mugės vyko per Žolines. Mugės metu jos dalyviai tris dienas galėjo laisvai pirkti ir laisvai parduoti. 1606 m. buvo leista mugei tęstis aštuonias dienas, 1613 m. Klaipėdos magistratas nurodė visas prekes sverti miesto svorio matais ir matuoti saikais bei kontroliuoti, kad prekės būtų matuojamos miesto saikais ir sveriamos svarstyklėmis. Prekybininkai privalejo savo prekavimo vietas įsirengti Bažnyčios gatvėje, buvo draudžiama prekiauti pakiemiuose ir pavartėse. 1607 m. magistrato įsakas leido prekiauti ir Klaipėdos priemiesčių gyventojams, laikantis tų pačių taisyklių, kurias nurodė 1597 m. privilegija. 1667 m. gegužės 7 d. Klaipėdos miesto teismo nuostatai tranzito prekėmis Klaipėdoje leido prekiauti tik tris dienas mugės metu. Pastebėta, kad greitai plečiasi metiniai ir savaitiniai turgūs Žemaitijos pasienio miesteliuose Palangoje, Kretingoje, Gargžduose, Švėgždoje, Vainute; klaipėdiečiams uždrausta ten prekiauti linų pluoštu ir sėmenimis. Taip bandyta Didžiosios Lietuvos prekiautojus priversti atvykti į Klaipėdą. Be to, klaipėdiečiams buvo draudžiama už dideles sumas supirkti būsimą derlių Žemaitijoje. Taip pat uždrausta parduoti žemaičių „kupčiams“ (*Kupzen*) kreditan druską, geležį ir silkes¹³. Tad akivaizdu, kad į tas metines muges su prekėmis

nuolat vyko žmonės ir iš Didžiosios Lietuvos, jie atveždavo ir išveždavo dalį per Klaipėdą toliau siunčiamų ir įvežamų prekių ir atveždavo dalį paties miesto reikmėms būtinų prekių.

Istoriniai šaltiniai teigia, kad tokios metinės mugės jau vyko ir prieš suteikiant vokiečių istorikų minimą pirmąją privilegiją. Iš šaltinių aiškėja, kad XVI a. paskutinį dešimtmetį jos jau buvo tapusios įprastomis. Į Klaipėdą Didžiosios Lietuvos prekyautojai veždavo linų pluoštą, kanapes, odas, o išsiveždavo druską, metalus, silkes. Antai 1595–1596 m. Lietuvos DK lauko raštininkas ir Platelių tįūnas (taip pats dokumente pasirašė) Petras Stabrovskis skunde, rašytame Viešvėnuose Klaipėdos „seniūnui“ (dokumente parašyta *Starosta Kloypiadski*), skundžiasi, kad jo žmonės, bajorus, t. y. kilmingus, nuvykusius į Klaipėdos **metinę mugę**, kuri rengiama per Žolines, ir po kelių savaitių jau begrižtančius, Klaipėdos priemiestyje miestiečiai su pagalbininkais užpuolė, sumušė, o po kiek laiko, įsiveržę į nuomotą trobą, suėmė ir įkalino pilies kalėjime¹⁴. Didžiojoje Lietuvoje savo ruožtu buvo atidžiai stebima, kad prekyautojai, vykdami į Klaipėdos mugę, neaplenktų Lietuvos DK muitinių: 1662 m. kovo 20 d. Jonas Kazimieras patvirtino asesorių teismo sprendimą nubausti penkis Varnių miestiečius ir jų palydą. Miestiečiai buvo kaltinami, kad sukviėtę daug įvairios socialinės padėties žmonių į palydą, 1661 m. Klaipėdos mugėje prisipirkę druskos ir kitų prekių, grįždami aplenkę muitininkus, nesumokėję druskos maito ir taip padarę 3000 auksinų nuostolį Lietuvos DK iždui¹⁵. Galima spėti, kad saivaliavimo nuotaikoms susidaryti tuo metu buvo palanki Lietuvos DK visuomenėje susidariusi pokario atmosfera: ką tik buvo praūžę karo veiksmai Lietuvoje, Žemaitijos sukilimas prieš švedus, o 1660 m. Abiejų Tautų Respublikos karas su Švedija baigtas Olivos taika.

Mugėse, ir ne tik jose, Didžiosios Lietuvos žmonės Klaipėdoje intensyviai prekiaavo linininkystės produktais. Apie senas prekybos linais iš Žemaitijos Klaipėdoje tradicijas XVI a. rašė Žemaitijos seniūnas Sebastijonas Kęstortas 1606 m. skunde Prūsijos kunigaikštystės senatoriams ir gubernatoriui. S. Kęstortas skundėsi tuo, kad pakeistas **senasis** (paryškinta mano – I. L.) būdas prekiauti linais, nusistovėjęs papročio teise: Klaipėdoje anksčiau buvę galima kiekvienam atvykusiam iš Didžiosios Lietuvos **parduoti iš vežimų linus klaipėdiečiams neribojant pardavimo kiekio** ir skolon, o naujieji nuostatai numatą, kad **tiesiai miestiečiui galima parduoti tik iš vieno vežimo**, o iš kitų draudžiama parduoti ne urmu, todėl daugybė Žemaitijos bajorų patiria nuostolius, nes vežimai turį grįžti atgal su neparduota preke. Žemaitijos seniūnas prašė, kad iš atvykusių žemaičių kiekvienam pirkėjui Klaipėdoje būtų leista pirkti tiek, kiek jie turį pinigų, ir šią nuostatą išplėsti ne tik Klaipėdoje (dokumente – *miastu Kloipedskiemu*), bet ir kituose Prūsijos kunigaikštystės miestuose¹⁶. Sprendžiant iš to, kad S. Kęstortas į Prūsijos valdžią kreipėsi kaip valstybės pareigūnas, t. y. bandė pasiekti tarpvalstybinį politinį sprendimą, Žemaitijos kunigaikštystės bajorų prekyba linais, jo požiūriu, buvo plataus masto ir reikšminga ūkiams.

Klaipėdos metinės mugės buvo Didžiosios Lietuvos bajorų, miestiečių bei miestelėnų ir valsietiečių (sudariusių palydą), prekiaujančių savo dvarų gamybos produktais, nuolatinių susitikimų su Klaipėdos miestiečiais, pirkliais, priemiesčių gyventojais vieta ir metas. Dalyvavimas mugėse šiems skirtingų luomų, socialinių sluoksnių ir grupių atstovams sudarė galimybes, o kai kuriais atvejais ir būtinybę, pažinti prekyavimo papročius, mieste galiojančias prekyavimo taisykles ir nuostatus, matus ir saikus, esančius apyvartoje piniginius vienetus, patį miestą, jo planą, gatves; pagaliau teikė galimybių susitikti ir pažinti daug įvairių sluoksnių ir įvairių žmonių pačioje Klaipėdoje ir jos priemiesčiuose: prekiaujant, nuomojant patalpas, svečiuojantis karčemose. Susidurdavo prekes gabenantys didesnių dvarų asmenys, įgalioti jas parduoti, ir gurguolę aptarnaujantys, nebajorų kilmės žmonės. Akivaizdu ir tai, kad tarp Klaipėdoje prekiaujančių abiejų pusių vyko kredito operacijos: prekyavimo taisyklėse minimi draudimai didelėmis sumomis kredituoti Didžiosios Lietuvos žmones, o antra vertus, 1606 m. S. Kęstorto pageidavimas išlaikyti seną paprotį, leidusį Didžiosios Lietuvos žmonėms parduoti linus klaipėdiškiams skolon, liudiją, kad kreditavimas buvo abipusis. Tad mugės buvo vienas iš pačių įprasčiausių įvairaus pobūdžio kontaktų mezgimo formų. Kita vertus, liudiją ir abipusę ūkinę priklausomybę.

Kiek kitoki kontaktų pobūdį kūrė lygerių institucija, kuri, kiek leidžia ją apibūdinti turimi duomenys, jau veikė XVI a. antrojoje pusėje ir visą XVII a. pirmąją pusę. Lygeriais šaltiniuose vadinami kiek skirtingi asmenys. Pirmiausia taip buvo vadinami užsienio pirkliai, kurie neprišieki miesto teisei, t. y. nebūdami tikraisiais miestiečiais, gyveno Klaipėdoje ištikus metus ir supirkinėjo pačiame mieste prekes, kaupė sandėliuose Klaipėdoje nuo mugės meto per žiemą iki pavasario; kai atplaukdavo laivai, jas visas pakraudavo. Lygeriais buvo vadinami ir užsienio pirklių įgaliotiniai, agentai. Kadangi prekyba, naudojantis lygerių institucija, buvo pelninga, Dancigo, Liubeko, Olandijos, Anglijos, Škotijos pirkliai arba jų agentai su šeimomis kurį laiką gyvendavo Klaipėdoje. Pagal senąją Hanzos miestų teisę, lygeriai neturėjo prisiekti miesto teisei, bet ir neturėjo teisės iš miesto į krašto gilumą keliauti ir turguose patys pirkti¹⁷. Besilaikantys prekiavimo taisyklių lygeriai turėjo supirkinėti prekes iš Klaipėdos pirklių ir prekeivių arba samdyti juos agentais prekėms supirkti Klaipėdos prekių tiekimo zonoje, krašto gilumoje¹⁸. Kadangi neturėjo teisės supirkinėti prekių už miesto ribų, kaip liudija šaltiniai, jie samdė žmones, kurie arba patys, arba kartu su vedliais vykdavo į Žemaitiją, gabenosi vežimais įvairias prekes. Pagrindinės tokiu būdu kaupiamos prekės buvo odos, drobė, vaškas, medus ir kai kurie kiti maisto produktai pragyvenimui mieste. Šios prekės buvo Žemaitijos kaimo žmonių, valstiečių gaminami produktai. Lygerių institucija buvo palanki įvairiems – ne tik ūkinio pobūdžio – kontaktams užmegzti ir pačioje Klaipėdoje, ir Žemaitijos miesteliuose, didesniuose dvaruose, kaimuose. Nors lygeriai tikriausiai sudarė negausią grupę, bet jie buvo ypač mobilūs, nes pats verslas juos skatino megzti kontaktus ir jais naudotis, jie patekdavo į įvairiausių socialinių sluoksnių aplinką. Lygeriai, vykstantys į Žemaitiją, turėjo mokėti lietuviškai arba samdytis lietuviškai kalbantį vedlį, o tai mažino kalbos barjerą, kartu skatino Klaipėdos lietuviškosios dalies gyventojų kontaktus su Didžiosios Lietuvos žmonėmis.

Žemaitija buvo ne tik artimiausia Klaipėdos prekybos ekonominė zona. Klaipėda buvo tarpininkė ir tarp Žemaitijos bei Prūsijos kunigaikštystės sostinės Karaliaučiaus. Klaipėdos istorijos tyrinėtojai priėjo prie bendros išvados, kad visą XVI–XVII a. Klaipėda kaip prekybos miestas ir uostas buvo gožiama Karaliaučiaus. Karaliaučius atidžiai stebėjo, kad Klaipėda netaptų rimta prekybos jūra su didžiais Gdansko, Liubeko uostais konkurentė. Tačiau Klaipėda dėl tokių nuostatų tapo Didžiosios Lietuvos ir Karaliaučiaus tarpininkė. Antai XVI a. pabaigoje Klaipėdos miesto pareigūnai Prūsijos kunigaikščio rūmų maistui turėjo parūpinti apie 150 jaučių bandą. Dėl tokio dydžio bandos buvo deramasi su Lietuvos DK išdininku Vaina, buvo nurodyta, kad ją „geriausiai Žemaitijoje gauti“, ir rūpinamasi mokesčių kvitais, siūlyta pereiti muitinę Kretingoje¹⁹. Tai nebuvo pavienis, atsitiktinis atvejis. Iš šaltinių žinome, jog 1544 m. kunigaikštis Albrechtas prašė Žemaitijos kašteliono, kad šis pasirūpintų netrukdoma galvijų varovų iš Žemaitijos kelione iki Klaipėdos. Tad toks Klaipėdos ir Karaliaučiaus miestų aprūpinimas mėsa iš Žemaitijos XVII a. jau buvo tapęs tradicija. 1601 m. Paulius Bernaitis varė galvijų bandą iš Lietuvos DK stalininkui Manvydui Dorohostaiskiui priklausiusio Gondingos dvaro į Karaliaučius²⁰. Tad akivaizdu, kad galvijų ūkis, linininkystė ir prekyba jos produktais sudarė vieną iš sudedamųjų viso Vakarų Lietuvos ūkio struktūros dalių, kuri tiesiogiai siejo ją su Klaipėda, su prekyba per Klaipėdą arba tiesiog su Karaliaučiumi. Tik paviršutiniškai apžvelgę turimą medžiagą, galime pastebėti, kad šaltiniuose minimi prekiautojai iš Varnių, Viešvėnų, Gondingos, Kretingos, Palangos, Kėdainių. Prekybą Klaipėdoje tyrinėję istorikai pažymi, kad daugiausia tai buvo prekyba sausuma, o tai reiškia, kad jos metu buvo mezgama daug ir įvairių kontaktų: žmonės susitikdavo karčemose, nakvynės namuose, keliuose, prie brastų ir tiltų, vandens. Ši ūkinė veikla sudarė galimybes bendrauti ir bajorams, ir miestelėnams, ir net valstiečiams. Daugeliu atvejų būdavo tariamasi be tarpininkų, ypač mugių metu, ir su lygeriais arba su jų agentais. Daugelio bendraujančiųjų neskyrė kalbos barjerai arba lengvai buvo randami vertėjai – dvikalbiai asmenys, galintys tuos barjerus neutralizuoti. Dalis prekių į Klaipėdą būdavo atgabenuama vandens keliais, tačiau šiuo metu tie keliai tebėra netirti. Prekėms iš Klaipėdos į Karaliaučius gabenti buvo svarbūs vandens keliai, tačiau šiais keliais iš Klaipėdos gabenamų prekių srautus kontroliavo Karaliaučiaus ir Klaipėdos pirkliai.

Specialiai reikėtų tyrinėti Didžiosios Lietuvos ir Prūsijos kunigaikštystės sostinės – Karaliaučiaus – ryšius, kurie buvo labai įvairūs. Karaliaučius ir šalia jo esantis Piliavos uostas buvo didžiausi prekybos prekėmis iš Lietuvos DK vandens keliu – Nemunu, Kuršių mariomis, Deimena ir Priegliumi – tranzito centrai. Tai atskiros studijos vertas darbas. Čia tik atkreipsime dėmesį, kad Karaliaučius Didžiojoje Lietuvoje buvo vertinamas ir kaip vienas iš svarbių informacijos telkimo ir viešinimo centrų. Antai Kėdainių dvaro tarnyba miestui prižiūrėti 1653 m. kovo 17 d. magistratui nurodė, kad burmistras turįs kreiptis į Karaliaučiaus, Gdansko, Rygos, Vilniaus, Liubečo ir kt. miestų žydų spaustuves, į spaustuvininkus, leidžiančius kalendorius, ir paskelbti apie Kėdainiuose vykstančias muges²¹. Karaliaučius šiame sąraše įrašytas pirmas.

Evangelikų Radvilų dvarų ūkiniai, prekybiniai kontaktai su Prūsijos kunigaikštyste ir atskirai su Prūsų Lietuvos teritorija stiprėjo, ypač 1657–1669 m., kai Prūsijos kunigaikštystės valdovas Brandenburgo kurfiurstas Boguslavą Radvilą paskyrė generaliniu gubernatoriumi, ir Liudvikos Karolinos Radvilaitės gyvenimo Karaliaučiuje laikotarpiu. Tuo metu Boguslavas Radvila dažniausiai rezidavo Karaliaučiuje, iš ten valdė savo Kėdainių dvarą ir Biržų kunigaikštystę, kartais vykdavo į Klaipėdą. Šiuos ūkinius, ekonominius to meto kontaktus taip pat reikėtų specialiai ištyrinėti. Didžiosios Lietuvos dvarai, miestų magistratai naudojami Prūsų Lietuvos ir Prūsijos kunigaikštystės centro Karaliaučiaus ir kitų miestų amatininkų profesionalumu ir technologijomis, ypač tomis, kurios nebuvo išplėtos Lietuvos DK: 1661 m. lapkričio 15 d. kunigaikštis, Lietuvos arklidininkas ir Prūsijos knigaikštystės generalinis gubernatorius Boguslavas Radvila atsakyme Kėdainių miestiečiams nurodė, kad jis kreipėsi į Tilžės magistratą, kad būtų atsiimtos laikrodžio detalės iš Tilžės laikrodininko²². Tad akivaizdu, kad Kėdainiuose esantį magistrato žinioje laikrodį prižiūrėjo Tilžės laikrodininkas.

Žemaitijos, Prūsų Lietuvos ir specialiai Klaipėdos ekonominių ryšių esmę XVI–XVII a. tiksliai apibūdino Z. Kiaupa: „Didžiausią pažangą [Lietuvos DK] padarė tie regionai, kur nuosekliausiai buvo taikomas činšas ir geriausiai išnaudojama geografinė padėtis. Lietuviškose žemėse taip ūkininkavo Žemaitija, beveik nežinojusi palivarkų, kraštas valstiečių činšininkų, tiesiogiai pardavusių savo produkciją artimų Baltijos uostų – Rygos, Liepojos, **Klaipėdos, Karaliaučiaus** – pirkliams“²³. Tad šie ekonominiai, ūkiniai kontaktai, pats Klaipėdos ekonominės zonos susidarymas Didžiojoje Lietuvoje buvo reikšmingi formuojantis ir jos dalies – Žemaitijos – krašto ūkinei sandarai, ir mentalitetui. Kita vertus, kontaktai buvo abipusiai, tad ir Klaipėdos miesto, jos miestiečių, jos gyventojų veikla, pajamos, iš dalies ir mentaliteto dalykai formavosi veikiami ryšių su Didžiąja Lietuva.

Specifinį pluoštą sudaro kultūriniai saitai, apimantys bendrą veiklą, gyvenimo būdą, elgesio normas, kultūrinį bendradarbiavimą, tikėjimą, sąvokas, ženklus.

Geopolitinė Lietuvos DK ir Prūsijos knigaikštystės situacija, bendra jų siena Klaipėdos apskrities rytiniu perimetru stipriai veikė jų **kultūrinius kontaktus tikybos srityje**. Artima didžiosios visuomenės dalies – valstiečių – kultūra, kalba abipus Nemuno ir Klaipėdos apskrities rytinės sienos kūrė abipusio paveikimo zoną. Lietuvos DK, o kartu ir Didžioji Lietuva, XVI a. buvo kaimynė, su kurios buvimu Prūsijos knigaikštystės ir pasaulietinė, ir bažnytinė vadovybės skaitėsi, kūrė veiklos strategiją, skirdamos tam tikrą vietą Lietuvos DK, atsižvelgdamos į tai, kokių santykių su Lietuvos DK siekė, kokie Lietuvos DK vyko kultūriniai, tikėjimo dalykų procesai. Tad Lietuvos DK vykę kultūros, tikybos kaitos procesai buvo vienas iš veiksmų, formuojančių Prūsijos kunigaikštystės vyriausybės ir bažnytinės vadovybės sprendimus, t. y. ir kultūrinė, ir bažnytinė politika buvo formuojamos kultūrų sąveikos sąlygomis.

Trumpai apžvelgsime tuos sąveikos komponentus XVI a., kurie jau yra aptarti lyginant Reformacijos raidą Prūsijos Lietuvoje ir Lietuvos DK tam, kad neprarastume visumos vaizdo. Pirmiausia jau XVI a. Prūsijos kunigaikštystės valdžia ir bažnytinė vadovybė koregavo bažnyčių tinklą, atsižvelgdama į Mažojoje Lietuvoje veikiantį bažnyčių tankį bei į savo užsienio politikos siekius

tikybės srityje: XVI a. 5–7 dešimtmečiais bažnyčios tankintos iš esmės pagal Mažosios Lietuvos šiaurinę ir šiaurės rytų sieną, o nuo 8-ojo dešimtmečio – jau toje Mažosios Lietuvos dalyje, kuri plytėjo į rytus nuo Deimenos, į šiaurę nuo Priegliaus iki Alnos; toliau buvo tankinamas bažnyčių tinklas Klaipėdos apskrityje. Bažnyčių steigimą palei Prūsų Lietuvos šiaurinę ir šiaurės rytų sieną, t. y. palei sieną su Lietuvos DK, XVI a. diktavo siekiai plėsti liuteronybės zoną į Didžiąją Lietuvą, o nuo XVII a. pradžios, kai tapo aišku, kad liuteronybė plačiai neišsivertina Lietuvos DK, bažnyčios ir parapijos pasieniu turėjo tapti užkarda evangelikų reformatų ir katalikų tikėjimo plitimui iš Didžiosios Lietuvos į Prūsų Lietuvos pusę. XVII a. pirmojoje pusėje turime tiesioginių nuorodų, kaip buvo atsižvelgiama į bažnyčių ir vienuolynų kūrimą Didžiosios Lietuvos pasienyje: antai nedatuo-tame rašte būtinybė steigti Kretingalėje liuteronų bažnyčią prie pat sienos argumentuojama tuo, kad kitoje sienos pusėje, visai arti, Kretingoje veikia katalikų vienuolynas, iki sienos plytįs tik vienas laukas. Pranešama, kad Kretingalėje šioje vietoje esančioje koplyčioje pirmadieniais jau laiką pa-maldas Klaipėdos lietuvių bažnyčios (laukininkų) liuteronų kunigas lietuvių kalba, bet pagal vietos ir bažnyčios poreikius tai vyksta per retai – parapijiečiai negalį Kretingalėje išklausti pamokslu sekmadieniais, todėl lietuviai parapijiečiai turį keliauti į Klaipėdos bažnyčią, tačiau ji esanti jiems per toli, todėl kyla pavojus, kad parapijiečiai eisią į čia pat esantį katalikų vienuolyną pamaldų klausyti; komisarai primena, kad į Kretingalę būtina paskirti gerai lietuviškai mokantį kunigą ir mokytoją, kurie ten nuolat gyventų²⁴. Kontaktus abipus sienos stiprino Kretingalės parapijos mišri tikybės požiūriu gyventojų sudėtis: 1682 m. Kretingalės bažnyčios revizoriai konstatavo, kad liute-ronų bažnyčios parapijoje esą gana daug katalikų, ir jų reikalavimas, kad šie nevyktų tuoktis ir vai-kų krikštyti į Didžiosios Lietuvos pusėje esančią Kretingą, liudija, kad keliauti per sieną dėl tikybės reikalų buvo įprasta. Tame pačiame Kretingalės revizijos akte pažymima, kad dėl to, jog Kretinga-lės liuteronų lietuvių bendruomenės dauguma sekmadieniais iškeliauja į turgus bei muges ir nesusi-renką bažnyčioje, siūloma tris savaites per mėnesį bažnyčioje sakyti pamokslus vokiečių kalba.²⁵

Istoriografijoje jau yra aptarta, kad Prūsų Lietuvoje veikiančias lietuvių liuteronų bendruome-nes ir Didžiosios Lietuvos Reformacijos judėjimą siejo lietuvių kunigo institucija ir kunigų asme-ninė sudėtis: per visą XVI a. į Prūsų Lietuvoje steigiamas bažnyčias, kuriose daugumą sudarė lietu-vininkai, nuo 5-ojo dešimtmečio iki pat XVII a. pradžios dažnai buvo skiriami iš Didžiosios Lietu-vos atvykę liuteronų kunigai; XVI a. 5-ąjį dešimtmetį jie sudarė daugumą, po trijų dešimtmečių, kai Prūsijoje pradėjo dirbti Karaliaučiaus universiteto išsimokslinimą gavę kunigai, atvykusiųjų iš Didžiosios Lietuvos skaičius santykinai mažėjo, tačiau jie po atitinkamo egzamino nuolat papildy-davo lietuviškose bažnyčiose kunigavusiųjų gretas ir sutartinai dirbo su pirmosios kartos kunigų, kilusių iš Didžiosios Lietuvos, vaikais. Juos artino bendri lietuvių ir lietuvininkų kultūros bruožai, panašus gyvenimo būdas, kalba, gerai jiems pažįstamos liaudies kultūros formos.

Vienas daugiausia kultūrinių kontaktų mezgusių centrų buvo Karaliaučiaus universitetas. Ži-nome, kad jame iš pradžių dirbo keletas lietuvių profesorių, o nuo pat įkūrimo nuolatos į jį atvyk-davo studijuoti jaunuolių grupės iš Didžiosios Lietuvos. Karaliaučiaus universitetas visą XVII am-žių buvo stabilus kontaktų kūrimo centras. Jame buvo dedami kultūrinių kontaktų pagrindai: studi-jų metu išsilavinimas kūrė bendrą sąvokų turinio, mentaliteto pagrindą, kartu daugeliui aukštojo mokslo siekiančiųjų jis buvo tiltas į Centrinės ir Vakarų Europos universitetus.

Kitą kultūrinių kontaktų pluoštą sudaro jau neblogai pažintas, tačiau dar nepakankamai mūsų įsisa-monintas **lietuviškosios raštijos** abipus Nemuno **kūrimo procesas**: šis procesas buvo viena visuma ir kaip visuma veikė Lietuvos kultūros raidą. Lietuviškoji raštija prasidėjo kaip Lietuvos DK ir Prūsijos kunigaikštystės kultūrų sąveikos rezultatas, pirmaisiais dešimtmečiais ji buvo ku-riama daugiausia išvykusiųjų iš Didžiosios Lietuvos, adresuojama ir Didžiąjai, ir Prūsų Lietuvai. Nors ir neturime tiesioginių duomenų apie Prūsijos kunigaikštystėje išleistų lietuviškų knygų eg-zempliorių plitimo mastą Didžiojoje Lietuvoje, tačiau D. Pociūtės tyrinėjimai atskleidė, kad kai kurios Prūsų Lietuvoje išleistos knygos buvo žinomos Didžiojoje Lietuvoje. Tyrinėtoja nustatė, kad Didžiojoje Lietuvoje leistuose giesmynuose buvo giesmių iš Prūsų Lietuvos lietuviškų giesmynų,

kai kurios giesmės buvo verstos iš tų pačių šaltinių. Bet svarbiausia to kontakto forma buvo konkurencinės situacijos kūrimas, t. y. Prūsų Lietuvos lietuviškosios knygos tapo paskata jas rengti ir leisti Didžiojoje Lietuvoje, ir atvirkščiai. Vienas tokių XVII a. leidinių, parengtų Didžiojoje Lietuvoje jos Evangelikų Reformatų Bažnyčios veikėjų iniciatyva, buvo „Knyga nobažnystės krikščioniškos“ (1653 m.), kurią rengė Didžiosios Lietuvos evangelikai reformatai Užnerio ir Žemaitijos distrikčiuose. Jos rengėjai ir vertėjai buvo Užnerio ir Žemaitijos distrikto superintendentai, lietuviškų bažnyčių kunigai, kurių vienas – Kėdainių burmistras. Lietuvos Evangelikų reformatų Bažnyčios (Lietuvos vienetos, Unitas Lithuaniae) reikmėms Jonušas Radvila įkūrė spaustuve, kuri sugebėjo profesionaliai išleisti didžiausią lietuvišką XVII a. leidinį: iškilus reikalui atlikti sudėtingus, aukšto meninio ir didelio profesionalumo reikalaujančius darbus, akys kryo į Karaliaučiaus meistrus: Jonušas Radvila 1653 m. kovo 18 d. laiške iš Liubečo Kėdainių seniūnui rašė, kad jei giesmyno titulinio puslapio vario raižinys yra nepakankamai tinkamas, jį pataisyti galima Karaliaučiuje arba prireikus ir naują užsakyti²⁶.

Dar vienas kontaktų pluoštas buvo Lietuvos DK **Evangelikų Reformatų ir Liuteronų Bažnyčių santykiai** visą XVII a.: pirmojoje amžiaus pusėje silpo Reformacijos šalininkų jėgos, o XVII a. antrojoje pusėje evangelikų tikybos bendruomenės tapo Lietuvos DK konfesine ir kultūrine mažuma. Specialių studijų objektas yra Lietuvos evangelikų reformatų Sinodo ir Lietuvos DK liuteronų bažnyčių ryšiai su Karaliaučiumi ir Prūsų Lietuva. Istoriografijoje jau yra trumpai aptartas Lietuvos DK evangelikų tikybinės mažumos šliejimasis prie Prūsijos kunigaikštystės: pablogėjus egzistencijos sąlygoms ten buvo ieškoma saugios vietos archyvams, bibliotekoms, bažnytiniams indams slėpti karų ir suiručiu metų. XVII a. antrojoje pusėje, Lietuvos DK stiprėjant netolerancijai kitatikiams, Prūsijos kunigaikštystės spaustuose buvo spausdinami Didžiojoje Lietuvoje parengti reformatų leidiniai: „Katechizmas dėl mažų veykialiu“ (1680), antrasis „Knygos nobažnystės krikščioniškos“ leidimas (1684), Samuelio Bitnerio verstas „Naujasis testamentas“ (1701). Šių knygų didesnį tiražą buvo parvežama į Didžiąją Lietuvą.

Lietuvos Evangelikų Reformatų Bažnyčia XVII a. antrojoje pusėje žvelgė į Prūsijos kunigaikštystę kaip į prieglobstį teikiančią valstybę, nors joje dominavo kitas tikėjimas. Kita vertus, Prūsijos karalystė vėliau pasinaudojo sunkia tikybinės mažumos padėtimi kaip pretekstu griauti pačią Lietuvos DK, o tiksliau – Abiejų Tautų Respubliką.

Buvo dar vienas kultūrinių kontaktų lygmuo: tai **kontaktai, kuriuos palaikė bendri kultūros pagrindai**, jie šiek tiek transformuodamiesi išliko per šimtmečius dėl bendrų liaudies kultūros, gyvenimo būdo formų, o konkrečiau – dėl bendrų papročių, pasaulėvaizdžio, kalbos ir kt. Šis lygmuo gyvavo daugiausia liaudies kultūros formomis, jį labai menkai fiksavo dokumentai. Todėl žinių apie šiuos saitus yra išlikę palyginti visai nedaug, tačiau vis dėlto jų yra. 1644 m. Verdainės (Šilutės) bažnyčios vizitacijos metu parapijos kunigas vizitatoriams pateikė duomenis, kad jo parapijoje yra tokių, kurie nepranešą apie savo artimųjų mirtį kunigui, kai kurie, priešiška nusiteikę prieš savo kunigą, į laidotuves kviečiasi kitą kunigą. Šiame skunde įdomiausia yra ta dalis, kurioje kunigas rašo, kad kai kurie parapijiečiai nesikviečia nei kunigo, nei mokytojo, o „kviečiasi žemaičių kalba [giedančius] arba kitus bedievius prie mirusiojo giedoti“. Kunigas manąs, kad kviečiantieji patys nesuprantą, apie ką giedama.²⁷ Greičiausiai kunigas rašė apie mirusiojo apraudojimo paprotį. Ši paprotį draudė jau XVI a. Prūsijos kunigaikštystės Bažnyčios nuostatai. Nepaisantiems nuostatų grėse piniginės ir kūno bausmės. Matyt, pačioje parapijoje rasti raudotojų jau nebuvo įmanoma (nebebuvo gebančių apraudoti arba parapijiečiai bijojo bausmių už draudžiamą veiklą), todėl mirusiojo giminės kviesdavosi raudotojus iš už sienos, iš Žemaitijos. Tame pačiame rašte kunigas skundžiasi, kad jo parapijiečiai, kurių jungtuves kunigas atideda dėl to, kad jie patys ar jų liudininkai nemoką katekizmo, lengvai vyksta tuoktis pas kitą kunigą arba „bėga pas popiežininkus“, – taip, jo žiniomis, padarę jaunas tarnas ir merga Kukorų (Kuckern) kaime. Ši kunigo informacija patvirtina, kad vyko valstiečių judėjimas per sieną ne tik ekonominiais, prekybiniais tikslais, – iškilus reikalui žmonės kviesdavosi jiems reikalingus asmenis svarbioms apeigoms atlikti arba patys ten keliauda-

vo. Nykstantį paprotį vienoje sienos pusėje palaikė jo gyvavimas kitoje pusėje; kitaip tariant, dar tebeegzistuojantys bendros pasaulėjautos saitai ir buvo pagrindas atsinaujinantiems ir palaikomiems kultūros kontaktams. Bendrų laidojimo papročių gyvybingumą liudija 1683 m. Rusnės bažnyčios revizoriaus pateiktas kunigo Mykolo Gaidžio (Michael Gallus, apie 1630–1689/1698) memorialas, kuriame skundžiamasi, kad parapijiečiai nepranešą apie mirusiuosius ir patys – be kunigo ir be giesmių – laidoja, o kartais patys vieni gieda.²⁸ Gali būti, kad nenorą kviesti kunigą diktavo privalomas mokestis už giedojimą, jei nėra sprendimo, kad mirusiojo šeima yra vargetos, t. y. paprotį savom giesmėm apgiedoti, o gal ir apraudoti palaikė panaši kaimo lietuvių bendruomenių socialinė padėtis. Ir Prūsų Lietuvoje, ir Didžiojoje Lietuvoje, nepaisant tikybos skirtumų, XVII a. ir liuteronų, ir katalikų vizitatoriai nuolat pastebėdavo, kad lietuviai valstiečiai „išniekina sekmadienį“, t. y. dirba sekmadienį ir švenčių dienomis: revizoriai teigė, kad Ventės, Rusnės, Karklės parapijiečiai žvejoja, atlieka šarvarkus (malkų gabavimo prievolę), ir siūlė už tai bausti pinigineis bei kūno bausmėmis.²⁹ Ši bažnytinių nuostatų nepaisymą diktavo socialinė valstiečių, žvejų padėtis. Kaip ir Didžiojoje Lietuvoje, Priekulės valstiečiai atsiskaitydavo su samdiniais ar patys už darbą gaudavo užmokestį per šv. Joną ir per Visų Šventų dieną.³⁰ Rusnės kunigas ir liuteronų bažnyčios revizoriai siūlė Rusnės parapijoje šelpti parapijiečius, neleisti jiems elgetauti, o iš Žemaitijos atvykusius, jei niekas jais nepasirūpina, – išstremti.³¹

Apie gausybę tokio pobūdžio saitų, lietuvininkų ir žemaičių liaudies kultūros bendrybių XVII a. viduryje ir antrojoje pusėje rašė klaipėdietis istorikas Matas Pretorijus (apie 1635–1704) veikalo „Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla“ („Deliciae Prussicea, oder Preussische Schaubühne“) ketvirtoje, penktoje ir šeštoje knygoje: „Senovės prūsų idololatrija“ („Idololatria veterum prussorum“), „Senovės prūsų šventės“ („Festa veterum Prussorum“), „Senovės prūsų konsekrecijos“ („Consecrationes veterum Prussorum“).³² Šiose knygose M. Pretorijus bandė rekonstruoti ir tirti senovės prūsų papročius, tikėjimus, mitus ir mitines būtybes, kultūros herojus. Tai rekonstruodamas jis rėmėsi daugeliu šaltinių, tačiau vienas pagrindinių buvo, kaip pats rašė, jo paties patirtis: jo užrašyti pasakojimai, sakmės, legendos, jo paties stebėti arba kitų apibūdinti papročiai, paaiškintos jų prasmės, tikėjimai, būrimai ir kt. M. Pretorijus šiose knygose aprašė savąją patirtį, kurią sukaupe ir jaunystės metais, kai gyveno Klaipėdoje, ir dirbdamas diakonu Klaipėdos lietuvių bažnyčioje pirmaisiais darbo metais 1661–1664 m., keliaudamas po jos plačią laukininkų parapiją. Gana daug lietuvininkų tikėjimų, papročių, sakmių ir padavimų M. Pretorijus užrašė jau dirbdamas kunigu Nybudžiuose, Prūsų Lietuvos gilumoje, 1664–1684 m. Kadangi M. Pretorijus gana dažnai apibūdina pateikėją, nagrinėjami temai ypač vertingi tie autoriaus duomenys, kuriuos jis nurodė gavęs iš Žemaitijos žmonių. Jis mini pateikėjus iš Vainuto, Kvėdarnos, Palangos. Dažnai savo pateikėją jis apibūdina tiksliau nedetalizuodamas – „vienas žmogus iš Žemaitijos“, „keliaujantis žemaitis“. Aprašydamas beveik tuos pačius papročius, M. Pretorijus remiasi ir Žemaitijos pasakotojų, ir Prūsų Lietuvos pasienio su Didžiąja Lietuva pateikėjų iš Klaipėdos, Rusnės, Ragainės, Tilžės, net ir iš nutolusių nuo sienos Labguvos bei Įsruties apskričių informacija. Šios M. Pretorijaus kaip istoriko nuostatos mūsų nagrinėjami temai yra svarbios keletu požiūrių: pirma, jis konstatuoja, kad XVII a. viduryje ir antrojoje pusėje žemaičių ir Prūsų Lietuvos lietuvininkų tikėjimuose, papročiuose būta daug bendrybių, šiandien pasakytume, kad ypač daug jų būta semantiniame lygmenyje; antra, jis kaip parapijos gyvenime aktyviai dalyvaujantis asmuo liudija jo paties, kitų parapijų kunigų bei jo parapijiečių kultūrinius kontaktus su kitapus sienos gyvenančiais žemaičiais: vykdavo į Žemaitiją patys arba Prūsų Lietuvoje susitikdavo su atvykdavusiais iš ten žmonėmis. Pats M. Pretorijus daugelį jo stebėtų, aprašytų liaudies papročių, tikėjimų, mitinių pasakojimų, sakmių interpretuoja kaip bendrą lietuvininkų ir žemaičių klodą ir laiko jį pagrindu senųjų prūsų kultūrai rekonstruoti. Žinome, kad liaudies kultūra skirtingose Lietuvos dalyse pasižymėjo bendrais bruožais, tačiau būta ir daugelio skirtumų. Specifiniams bruožams ir skirtybėms nustatyti, analizuojant M. Pretorijaus pateiktą medžiagą, reikia nuoseklių studijų, kurios istoriografijoje dar neatliktos. Tačiau iš pateikiamos medžiagos galima tarti, kad ji aiškiai liudija šiuose tikėjimuose, papročiuose

(kalbant archeologų, baltų kilmės tyrinėtojų terminais) buvus „bendrąjį horizontą“, t. y. visą bendrą bruožų klodą, būdingą aptariamos teritorijos baltų kilmės tautoms, o šiuo konkrečiu atveju – bendrą lietuvininkams ir žemaičiams. Šio lygmens kultūros kontaktai palaikė jau nuo seno buvusius kultūrų saitus. Minimi kontaktai aprėpė ne tik patį visuomeninio kontakto faktą, bet ir giluminius turinio dalykus, apeigų, papročių reikšmes, bendrą supratimą apie atliekamą veiksmą ir jo motyvus, rėmėsi bendrais vaizdiniais ir simboliais.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad XIX a. Didžiosios ir Mažosios Lietuvos tautinio atgimimo veikėjų bendradarbiavimas buvo įvairiapusių, iš ankstesnių amžių paveldėtų kontaktų sukurta galimybė. Nors abi – Didžiosios Lietuvos ir Prūsų Lietuvos – visuomenės skyrėsi kai kuriais kultūros bruožais (gyvensena, politinė priklausomybė, mentalitetu, tikėjimu), tačiau per šimtmečius vykę įvairaus pobūdžio kontaktai abiem, drįsčiau sakyti, Lietuvos dalims sudarė galimybių nuolat jausti viena kitos pulsą, pažinti kintančią viena kitos gyvenimo realybę ir taip išlaikyti viena kitą dėmesio akiratyje, viena kitą veikti daugelyje visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo sričių, gyventi nuolat vykstančios kultūrų sąveikos sąlygomis.

Išnašos

- ¹ Tönnies F. *Gemeinschaft und Gesellschaft*. Berlin, 1926; Durkheim E. et cet. *Essays in Sociology and Philosophy*. Red. K. Wolf. New York, 1960; Kłoskowska A. *Sociologia kultury*. Warszawa, 1981, s. 307–329.
- ² Sembritzki J. *Geschichte der königlich preussischen See- und Handelsstadt Memel*. Memmel, 1926; Forstreuter K. *Die Memel als Handelstrasse Preussens nach Osten*. Königsberg, 1931.
- ³ Ivinskis Z. *Lietuvos prekyba su prūsais. Pirma dalis iki XVI pradžios*. Kaunas, 1934.
- ⁴ Willoweit G. *Wirtschaftsgeschichte des Memellandes*. Bd 1. Marburg/Lahn, 1969.
- ⁵ Kiaupa Z. Svečių (pirklių) teisė Vilniuje XV–XVI a. pradžioje. *MADA*, 1983, t. 4(85), p. 35–45; Kiaupa Z. Palanga ir Šventoji – Lietuvos pajūrio miesteliai XVI–XVII a. *Palangos istorija*. Sud. V. Žulkus. Klaipėda, 1999, p. 139–140; Кляпа З., Кляпене Ю. Европейские контакты купцов Вильнюса в XV–XVI вв. *Цивилизация Северной Европы: средневековый город и культурное взаимодействие*. Москва, 1992, p. 96–107; Kiaupa Z. Die litauischen Städte in Spätmittelalter – zwischen eigener Herkunft und dem Einfluss ausländischer Nachbarn. *Zwischen Lübeck und Novgorod: Wirtschaft, Politik und Kultur im Ostseeraum vom frühen Mittelalter bis 20. Jahrhundert*. Norbert Angermann zum 60. Geburtstag. Lüneburg, 1996, p. 167–177.
- ⁶ Kiaupienė J. Nemuno prekybos keliu į Baltijos jūros uostus XVII a. *Klaipėdos miesto ir regiono archeologijos ir istorijos problemos*. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, t. 2. Klaipėda, 1994, p. 40–43; Kiaupienė J. Die Handelskontakte des Grossfürstentums Litauen mit den Städten des Hansegebiets in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts. *Fernhandel und Handelspolitik der baltischen Städte in der Hansezeit. Beiträge zur Erforschung mittelalterlicher und frühneuzeitlicher Handelsbeziehungen und- wege im europäischen Rahmen*. Hrsg. von N. Angermann und P. Kaegbein. Lüneburg, 2001, S. 265–274.
- ⁷ Meilus E. *Žemaitijos kunigaikštystės miesteliai XVII a. II pusėje – XVIII a. Raida, gyventojai, amatai, prekyba*. Vilnius, 1997, p. 61, 73, 78, 91, 94, 96, 116.
- ⁸ Žulkus V. *Viduramžių Klaipėda. Miestas ir pilis. Archeologija ir istorija*. Vilnius, 2002.
- ⁹ Rachel H. Die Handels-, Zoll-, und Akzisepolitik Brandenburg-Preussens bis 1713. *Acta Borussica – Denkmäler der Preussischen Staatsverwaltung im 18. Jahrhundert*. Hrsg. von der königlichen Akademie des Wissenschaften. Die Einzelnen Gebiete der Verwaltung Handels-, Zoll-, und Akzisepolitik, Abt. 2, R. 4, Bd 1, Berlin, 1911, S. 368–370; Groth A. *Żegluga i handel morski Kłajpedy w latach 1664–1722*. Gdańsk, 1996.
- ¹⁰ Lukšaitė I. *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje. XVI a. trečias dešimtmetis–XVII a. pirmas dešimtmetis*. Vilnius, 1999, p. 67–81 ir kt.
- ¹¹ Willoweit G. *Wirtschaftsgeschichte des Memellandes*, Bd 1. Marburg/Lahn, 1969, S. 346–347.
- ¹² Sembritzki J. *Geschichte der königlich preussischen See- und Handelsstadt Memel*. Memmel, 1926, S. 93; Willoweit G. *Wirtschaftsgeschichte des Memellandes*, Bd 1. Marburg/Lahn, 1969, S. 333.
- ¹³ Willoweit G. Ten pat, p. 342–343.

- ¹⁴ P. Stabrovskio 1596 09 10 skundas Klaipėdos hauptmanui iš Viešvėnų. *GStAPK*, HA. XX, EM 98j2, Nr. 20.
- ¹⁵ *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai, t. 2: Kretinga, Skuodas, Šiauliai, Šventoji, Varniai, Veliuona, Viekšniai, Virbalis, Vladislavovas*. Sud. A. Tyla ir D. Žygelis. Vilnius, 1997, p. 165–167.
- ¹⁶ Sebastjano Kęstorto 1606 11 2 skundas iš Sedos Prūsijos Kunigaikštystės valdytojui. *GStAPK*, HA. XX, EM 98c2, Nr. 13.
- ¹⁷ Willoweit G. *Wirtschaftsgeschichte des Memellandes, Bd 1*. Marburg/Lahn, 1969, S. 326–327.
- ¹⁸ Sembritzki J. *Geschichte der königlich preussischen See- und Handelsstadt Memel*. Memmel, 1926, S. 72.
- ¹⁹ Klaipėdos Hauptfogto, kapitono ir raštininko raštas 1588 07 27 iš Klaipėdos. *GStAPK*, HA. XX, EM 98h, Nr. 12.
- ²⁰ Pauliaus Beronaičio 1601 m. skundas ir Prūsijos kunigaikštystės Etatų ministerijos kanceliarijos darbuotojų paaiškinimai. *GStAPK*, HA. XX, EM 91c, Nr. 22, l. 34.
- ²¹ *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai, t. 3: Kėdainiai*. Sud. A. Tyla. Vilnius 2002, p. 237.
- ²² Ten pat, p. 271–276.
- ²³ Kuncevičius A., Kiaupienė J., Kiaupa Z. *Lietuvos istorija iki 1795 m.* Vilnius, 1995, p. 288.
- ²⁴ Komisarų pranešimai apie reikalą funduoti naują bažnyčią Ventėje ir priemonės kitų bažnyčių veiklai pagerinti [be datos]. *GStAPK*, HA. XX, EM 98 dw, Nr. 100, l. 13r. A. Juška, remdamasis Kviklio duomenimis, Kretingalės liuteronų bažnyčios steigimo datą teikia apie 1632 m. (Juška A. *Mažosios Lietuvos bažnyčia XVI–XX amžiuje*. Klaipėda, 1997, p. 44). H. Mortensenas nurodo bažnyčios steigimo datą 1652 m. (*Historisch-geographischer Atlas des Preussenlandes. Lieferung 3: Der Gang der Kirchengründungen (Pfarrkirchen)*. Hrsg. von H. Mortensen, G. Mortensen und R. Venskus. Wiesbaden, 1973).
- ²⁵ 1682 10 27. Kretingalės liuteronų bažnyčios revizijos nutarimai. *GStAPK*, HA. XX, Ostpr. Fol., Nr. 1287, l. 319v., 321r.
- ²⁶ *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai, t. 3: Kėdainiai*. Sud. A. Tyla. Vilnius, 2002, p. 243.
- ²⁷ Verdainės kunigo 1644 12 06 raštas Verdainės bažnyčios ir parapijos vizitatoriams. *GStAPK*, Ostpr. Fol., Nr. 1287, l. 202r–203v.
- ²⁸ Rusnės kunigo Mykolo Gaidžio (Michaelio Gallo) memorialas 1683 09 21 bažnyčios revizoriams dėl parapijiečių prietarų. *GStAPK*, Ostpr. Fol., Nr. 1287, l. 282v.
- ²⁹ Grafo Denhofo nurodymai dėl Ventės bažnyčios 1683 m. revizijos. *GStAPK*, Ostpr. Fol., Nr. 1287, l. 286v.; Rusnės kunigo Mykolo Gaidžio (Michaelio Gallo) memorialas 1683 09 21 bažnyčios revizoriams dėl parapijiečių prietarų. *GStAPK*, Ostpr. Fol., Nr. 1287, l. 282v.; Karklės bažnyčios vizitacijos nutarimas 1983 03 08. *GStAPK*, Ostpr. Fol., Nr. 1287, l. 299v.
- ³⁰ Priekulės bažnyčios 1684 11 21 revizijos nurodymai dėl pajamų ir išlaidų. *GStAPK*, Ostpr. Fol., Nr. 1287, l. 177v.
- ³¹ Rusnės bažnyčios 1683–1684 m. vizitacijos nutarimai. *GStAPK*, Ostpr. Fol., Nr. 1287, l. 260v.
- ³² Praetorius M. *Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne. Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyrius, Mokslo muziejaus fondas MM 1365*, l. 146r–70v.

Kontakte zwischen Großlitauen und Preußisch Litauen Ende des 16. – 17. Jahrhunderts

Ingė Lukšaitė

Zusammenfassung

Das Wissen um die Kontakte zwischen Großlitauen und Preußisch Litauen, das im Großfürstentum Litauen bestand, ist ein wesentliches Segment aus dem breiten Forschungsbereich zu kulturellen Beziehungen. Aufgabe dieses Aufsatzes ist es, die Kontakte zwischen Preußisch Litauen und Großlitauen bzw. dem Großfürstentum Litauen als Segment der Forschung zu untersuchen, wobei sich das spezielle Interesse auf die Beziehungen zwischen dem Großfürstentum Litauen und der Stadt und dem Kreis Memel richtet. Die Untersuchung dieser Kontakte lassen sich

als gesellschaftliche Bedingungen der kulturellen Kommunikation auffassen. Die ethnopolitische Situation Groß- und Preußisch Litauens bestimmte die Art der Kontakte, in beiden Staaten entstand ein sich gegenseitig ergänzendes Wirtschaftsgefüge. Durch die preußische Kirchen- und Staatspolitik des 16.-18. Jh. sowie die religiöse Situation im Großfürstentum Litauen entstanden in Großlitauen und Preußisch Litauen mehrheitlich gemeinsame gesellschaftliche ethnische Kulturelemente. Die Untersuchung stützt sich auf historiographische Aspekte Groß- und Preußisch Litauens sowie auf neues Material aus den Beständen *Etatsministerium* und *Ostpreussische Folianten* des Geheimen Staatsarchivs Preussischer Kulturbesitz (Berlin).

Im 16.-18. Jh. waren vor allem Wirtschafts- und Handelskontakte intensiv: Sie entstanden durch die jährlichen Messen in Memel (deren Ort, Zeitpunkt und Handelsbedingungen per Privileg von 1597 sowie durch Beschlüsse des Magistrats von 1607 und 1613 und durch Beschluß des Memeler Gerichtes von 1663 geregelt waren); durch Jahr- und Wochenmärkte in den Grenzstädtchen der Žemaitija, Palanga, Kretinga, Gargždai, Švėgžda, die institutionell angeregt wurden, durch evangelische Gutsverwalter, darunter besonders jene der Radvilai, durch Handelskontakte mit dem Herzogtum Preußen und auch separat mit dem Gebiet Preußisch Litauens (hier besonders intensiv Boguslavas Radvila, der von 1657–1669 Generalgouverneur des preußischen Herzogtums war). Die Analyse der Wirtschaftskontakte läßt die Schlußfolgerung zu, daß die Žemaitija das wirtschaftliche Hinterland Memels darstellte, dessen Verbund beiderseitig erfolgreich funktionierte: sowohl die žemaitische Wirtschaftsordnung und die mentalen Besonderheiten, wie auch die Aktivitäten der Memeler Bürger und Einwohner, Einkünfte und teilweise auch Mentalitäten formten die Beziehungen zu Großlitauen.

Das nachbarliche gesellschaftliche Leben des litauischen Großfürstentums und des preußischen Herzogtums wurde durch die kulturellen Kontakte im religiösen Bereich geprägt. Die ähnliche bäuerliche Kultur und die gleiche Sprache von Bauern und einem Teil der Stadtbewohner schuf zu beiden Seiten der politischen Grenze ein beiderseitiges Handlungsgebiet. Die kulturellen und religiösen Austauschprozesse beeinflussten auch Entscheidungen der staatlichen und kirchlichen Institutionen Preußens, d.h. dass sowohl die staatliche und kirchliche Politik des Herzogtums auf die im Großfürstentum stattfindenden Prozesse ausgerichtet wurde und sich im Großfürstentum kulturelle Erscheinungen gemäß kultureller Prozesse im benachbarten Herzogtum herausbildeten. Zu den beiderseitigen Resultaten zählte die Abänderung des kirchlichen Netzwerkes in Preußisch Litauen und ähnliche Änderungen in Groß Litauen. Die in beiden Staaten stattfindende Reformation brachte eine Verbindung hervor – die Institution des litauischen evangelischen Pfarrers und die persönlichen Verbindungen der Pastoren; die Beziehungen der evangelisch reformierten Kirche des Großfürstentums und der lutherischen Kirche des preußischen Herzogtums schufen das gesamte 17. Jh. hindurch Kontakte. Die evangelisch reformierte Kirche des Großfürstentums wurde in der zweiten Hälfte des 17. Jh zur religiösen Minderheit. Man suchte Unterstützung im preußischen Herzogtum: Dort wurden litauische Schriften, die in Großlitauen verfaßt worden waren, gedruckt: So der Kleine Katechismus *Katechizmas dėl mažu vėykialiu* (1680), die zweite Auflage eines Bandes mit dem Titel *Knygos nobažnytės krikščioniškos* (1684), die litauische Übersetzung des Neuen Testaments von Samuelis Bitneris *Naujasis testamentas* (1701). Dort wurden aber auch Bibliotheken, Archive und andere kulturellen Werte versteckt. Die Schöpfung des litauischen Schrifttums beiderseits der Memel war ganzheitlich und in dieser Art funktionierte auch die Entwicklung der litauischen Kultur.

Die Kontakte des 16.-18. Jh. unterstützten das gemeinsame kulturelle Fundament: gemeinsame Volkskulturen der bäuerlichen Gemeinschaften, Lebensformen (gemeinsame Gebräuche, Weltansichten, Sprache usw.). Über eine Menge derartiger Kontakte sowie volkskultureller Gemeinsamkeiten zwischen Žemaiten und preußischen Litauern schrieb der Memeler Historiker Matas Pretorijus (ca. 1635 –1704) in dem vierten, fünften und sechsten Buch seines Werkes *Deliciae Prussicea, oder Preussische Schaubühne*, unter folgenden Überschriften:

Idololatria veterum prussorum, Festa veterum Prussorum, Consecrationes veterum Prussorum. Seine Gewährsleute stammten aus Vainutas, Kvédarna, Palangas. Dazu kamen nicht näher bezeichnete Žemaiten; ähnliche Bräuche und Ansichten verzeichnete der Historiker von Informanten aus den Kreisen und Gemeinden von Memel, Russ, Ragnit, Tilsit, Labiau und Insterburg. Die Revisions- und Visitationsakten der evangelisch-lutherischen Kirchen des Kreises Memel von 1644 sowie von 1682–1685 berichten über ähnliche Bestattungsgebräuche im Kreis Memel und der Žemaitija. Derartige Aspekte bezeugen, daß es tiefe inhaltliche Gemeinsamkeiten gab, sowohl was Feste anging, wie auch in der Bedeutung von Bräuchen, im gemeinsamen Verständnis über Handlungen und deren Motive, die auf gemeinsamen Vorstellungen und Symbolen beruhten. Obwohl sich die Allgemeinheit in Groß- und Preußisch Litauen von einander durch einige kulturelle Züge unterschied, ließ sich die Zusammenarbeit der Aktivisten der nationalen Wiedergeburt in Groß- und Kleinlitauen vielseitig auf der Basis der aus früheren Jahrhunderten ererbten Kontakte aufbauen.

Übersetzung ins Deutsche: Ruth Leiserowitz

Gauta 2004 11 23
Spausdinti rekomendavo: doc. dr. Jūratė Kiaupienė,
dr. Vacys Vaivada